

**ASPECTE ETNOGRAFICE ÎN CHESTIONARUL VII.
INSTRUMENTE MUZICALE AL MUZEULUI LIMBII ROMÂNE**

Cosmina-Maria BERINDEI*

Abstract

The present paper's aim is to introduce in the anthropological research the replies to the Romanian Language Museum's 7th *Questionnaire. The Musical Instruments*. The manuscripts are the result of the indirect inter-war linguistic survey led by Sextil Pușcariu, including eight thematic questionnaires. The 49 replies to the indirect linguistic inquiry were wandered, but all the manuscripts were discovered during an archive organization activity. The manuscripts were kept in the envelopes in which the correspondents sent them, the documents did not undergo any processing. The replies to the Romanian Language Museum's 7th *Questionnaire. The Musical Instruments* are waiting to be explored equally by linguists, ethnographers, anthropologists, musicologists, and organologists.

Keywords: Romanian Language Museum, indirect linguistic inquiry, musical instruments, organology, Sextil Pușcariu.

Cuvinte-cheie: Muzeul Limbii Române, ancheta lingvistică indirectă, instrumente muzicale, organologie, Sextil Pușcariu.

Ancheta lingvistică interbelică derulată la Muzeul Limbii Române din Cluj în perioada 1922-1939¹ prin opt chestionare tematice² trimise în

* Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca – România.

¹ Perioada 1922-1939 ca perioadă de derulare a anchetei lingvistice indirecte de la Muzeul Limbii Române este considerată din momentul lansării primului chestionar, datat conform scrisorii cu care se deschide, în 24 noiembrie 1922, până în momentul primirii ultimului răspuns, în 9 ianuarie 1939, conform registrului de documente (*Registrul actelor intrate ale ALR 1927-1938*, Arhivele Naționale ale României (ANR), Serviciul Județean Cluj, Fondul 225, Muzeul Limbii Române, nr. de inventar 218, Registrul 19).

² Chestionarele prin care s-a realizat ancheta lingvistică indirectă la Muzeul Limbii Române au fost: *Chestionarul I. Calul* – 1922, *Chestionarul II. Casa* – 1926, *Chestionarul III. Firul* – 1929, *Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoană* – 1930, *Chestionarul V. Stâna, păstoritul și prepararea laptelui* – 1931, *Chestionarul VI. Stupăritul* – 1933, *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* – 1935, *Chestionarul VIII. Mâncări și băuturi* – 1937.

localitățile dintre granițele României Mari și-a propus culegerea unor date lingvistice privind variantele teritoriale ale limbii. Cel de-al șaptelea chestionar a abordat o temă puțin frecventată de cercetările de teren sistematice atât lingvistice cât și etnografice, chiar dacă studiile de caz pe acest subiect sunt numeroase. Intitulat *Instrumente muzicale*, acest chestionar depășește tema anunțată de titlu și se referă și la formele de expresie muzicală, în general, de la fenomenul de performare a cântatului, atât instrumental, cât și prin voce sau prin alte mijloace, până la aspecte rituale sau sociale pe care acestea le implică.

Ancheta indirectă condusă de Sextil Pușcariu pornea sub imperativul urgenței, considerându-se că se impunea în scurt timp să fie culese datele lingvistice în răspândirea lor geografică, pentru a nu dispărea înaintea consemnării lor, sub presiunea schimbărilor sociale și economice ale perioadei respective: „acum, când neamul întregit poate comunica fără piedicile ce i le puneau în cale hotare nefirești, acum, înainte de ce progresele repezi ale unei civilizații unitare vor șterge urmele vechi și regionale din graiul comun”³. Ancheta avea dublu scop: pe de o parte, materialul cules urma să fie folosit pentru a îmbogăți resursa lexicală a *Dicționarului limbii române*, proiect pe care Academia Română îl încredințase lui Sextil Pușcariu încă din 1904, iar pe de altă parte, pentru a pune bazele unui nou proiect important pentru cultura română, realizarea unui atlas lingvistic național⁴.

În întregul ei, ancheta Muzeului Limbii Române este una semnificativă, atât fiindcă pune bazele realizării unei arhive lingvistice dialectale, înțeleasă ca depozitar al memoriei colective a națiunii, adică un loc al memoriei (*lieu de mémoire*) limbii române⁵, într-o perioadă marcată în întregul spațiu european de nevoia statelor-națiune de a-și prezerva patrimoniul cultural, cât și pentru că metoda de cercetare a fost profund rafinată, înglobând experiențele anterioare ale anchetelor

³ *Chestionarul VII. Instrumente muzicale*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1935, p. 3.

⁴ Pentru mai multe informații privind dezideratele anchetei lingvistice indirecte a Muzeului Limbii Române și modul în care acestea s-au schimbat pe parcurs, vezi Cosmina-Maria Berindei, *Ancheta lingvistică indirectă a Muzeului Limbii Române – câteva considerații asupra metodei de cercetare*, în „Dacoromania”, s. n., Cluj-Napoca, XXV, 2020, nr. 2, p. 173-189.

⁵ Pentru mai multe informații privind întemeierea Muzeului Limbii Române, vezi Idem, „Construcția instituțională a Muzeului Limbii Române ca loc al memoriei”, în „*Caietele Sextil Pușcariu IV*”. *Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”*. Ediția a IV-a, Cluj-Napoca, 12-13 septembrie 2019, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, p. 71-81.

lingvistice indirecte derulate în spațiul european și în cel românesc, și obținând astfel rezultate foarte bune, chiar dacă limitele unei cercetări indirecte nu sunt de ignorat. Nu în ultimul rând, ancheta este semnificativă fiindcă unele dintre temele sale au cunoscut pentru prima dată o abordare printr-o anchetă instituțională, sistematică și meticuloasă, menită să surprindă „frumusețea și bogăția sufletului românesc” și „a limbei în care el se oglindește”⁶ și oferind un material util nu doar pentru cercetările lingvistice, ci și pentru cele etnografice sau antropologice.

În studiul de față ne vom opri asupra *Chestionarului VII. Instrumente muzicale*, analizând modul în care a fost concepută această anchetă tematică, apoi vom inventaria răspunsurile primite și vom încheia făcând câteva observații asupra valorii documentare a manuscriselor. Articolul de față pune în circulație științifică aceste documente, motivația sa constituind-o faptul că răspunsurile la acest chestionar au fost considerate multă vreme pierdute, ele negăsindu-se în fondul de Răspunsuri la Chestionarele Muzeului Limbii Române păstrate la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj, instituție continuatoare a Muzeului Limbii Române, înființat prin decizia Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria, care la 27 august 1919 aproba cererea făcută de Sextil Pușcariu în acest sens. Astfel, Muzeul Limbii Române devenea primul institut de cercetare al Universității Regele Ferdinand I din Cluj, creat pe lângă Facultatea de Litere și Filosofie.

Despre răspunsurile primite la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* al muzeului existau câteva mărturii, dar nici o urmă de cercetare făcută pe baza manuscriselor. Astfel, într-un raport privind activitatea desfășurată la Muzeul Limbii Române, publicat în numărul IX al revistei „Dacoromania”, este precizat că „În Secția dialectologică au fost primite 49 de răspunsuri la Chestionarul VII, *Instrumente muzicale*”⁷. De asemenea, în *Registrul actelor intrate ale ALR 1927-1938*, păstrat la Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj (Fondul 225, Muzeul Limbii Române, Nr. de inventar 218, Registrul 19), pe filele 32 și

⁶ Formularea face parte din scrisoarea adresată de Sextil Pușcariu corespondenților, prin care se deschide fiecare dintre cele opt chestionare. Deși conținutul scrisorii înregistrează mici schimbări de la un chestionar la altul, în funcție de diferite circumstanțe, fragmentul din care este preluat citatul de mai sus e neschimbat în toate cele opt chestionare.

⁷ Sextil Pușcariu, *Prefață*, în „Dacoromania. Buletinul «Muzeului Limbii Române»”, IX, 1936-1938, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1938, p. IV.

33, sunt înregistrate cele 49 de răspunsuri, care au intrat în muzeu în perioada 8 ianuarie 1936 – 5 ianuarie 1937. În bibliografia *Dicționarului limbii române*, în care apar menționate răspunsurile din care s-a excerptat material, aceste manuscrise nu au fost incluse⁸. Doina Grecu⁹, schițând un inventar al manuscriselor aflate în fondul de Răspunsuri la Chestionarele Muzeului Limbii Române, precizează, arătând situația de fapt la data publicării articolului, că „din cele 49 de localități care figurau în DR, IX ca puncte în anchete prin corespondență, la Chestionarul VII nu s-a păstrat nici un caiet”¹⁰. O împrejurare fericită a făcut ca în primăvara acestui an, în timpul unei operațiuni de prelucrare a fondului de arhivă Emil Petrovici, manuscrisele să fie identificate într-o valioară cu documente. E foarte posibil ca documentele să fie acolo de la întoarcerea Universității Regele Ferdinand I din refugiul la Sibiu, survenit în urma Dictatului de la Viena din 1940, când în ședința Consiliului Universitar din 1 septembrie 1940 se lua hotărârea evacuării universității clujene și a mutării acesteia, în grabă, la Sibiu, unde a rămas până în 1945. Pachetul în care se păstrau toate cele 49 de manuscrise primite ca răspuns la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale*, alături de alte câteva materiale provenite din răspunsuri la alte chestionare ale anchetei dialectale interbelice, e o mărturie că acolo s-au pus materiale aflate în lucru, așa cum au fost luate din laboratorul de cercetare. Argumentele pentru această afirmație sunt legate de faptul că alături de răspunsurile la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale*, ce nu fuseseră până atunci în nici un fel prelucrate, se păstrau câteva manuscrise provenind din alte anchete tematice, majoritatea fiind excluse din rețelele topografice constituite prin prelucrarea răspunsurilor cu metode specifice geografiei lingvistice. Motivele pentru care au fost excluse, constituindu-se într-un rest, sunt fie că erau incomplete, conținând răspunsuri la mai puțin

⁸ Absența răspunsurilor la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* din bibliografia *Dicționarului limbii române* poate fi constatată atât în prima ediție a chestionarului, cât și în ediția aflată acum în lucru, din care a apărut primul tom. În acest sens vezi capitolele: *Bibliografie*, în *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tomul VI. Litera M, București, Editura Academiei R.P.R., 1965, p. XLI, CIX-CXXI, și *Bibliografie*, în *Dicționarul limbii române (DLR)*. Ediția a doua, revizuită și adăugită. Tomul I. Litera A. Fascicula 1 (A-ABZIȚUI), București, Editura Academiei Române, 2021, p. LXIV, CCLXXI-CCLXXXIII.

⁹ Doina Grecu, „Noi precizări despre chestionarele Muzeului Limbii Române”, în *„Caietele Sextil Pușcariu II”*. Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”. Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 10-11 septembrie 2015, Cluj-Napoca, Editura Scriptor-Argonaut, 2015, p. 182-189.

¹⁰ *Ibidem*, p. 187.

de jumătate dintre întrebările chestionarului la care răspundeau, fie că lipseau informațiile despre localitatea de proveniență. Pachetul, învelit în hârtie albă și legat cu sfoară, a rămas neatins din al Doilea Război Mondial până astăzi, când am privilegiul să redau circuitului științific aceste documente. Pentru a exprima emoția și bucuria pe care am trăit-o în fața regăsirii acestor manuscrise, alături de colegii mei Simona Harhătă și Bogdan Harhătă, cuvintele sunt prea puține.

Răspunsurile la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* nu au fost, așa cum am precizat deja, în nici un fel prelucrate, nici nu există urme ale excerptării din acestea de material pentru *Dicționar*. Ele au fost așezate în ordinea în care au fost primite, pe fiecare manuscris fiind notat numărul din registrul de inventariere¹¹ și data intrării în muzeu.

Anchora privind instrumentele muzicale, începută în anul 1935, este unică în peisajul cercetărilor instituționale din spațiul cultural românesc. În sprijinul acestei afirmații pot fi aduse cel puțin două argumente. Primul este acela că anchora de la Muzeul Limbii Române își propune o investigație sistematică, desfășurată pe întreg teritoriul României Mari, iar cel de-al doilea ține de felul în care a fost conceput instrumentul de cercetare, realizat cu multă atenție asupra subiectului investigat și dovedind o cunoaștere desăvârșită a temei. Chestionarul a fost alcătuit¹² de cunoscutul lingvist clujean Ștefan Pașca, în colaborare cu Augustin Bena, profesor la Conservatorul din Cluj, dar și doctor în domeniul filologiei, iar desenele au fost realizate de Băltanu, desenatorul Muzeului Etnografic. Cele 168 de întrebări vizau consemnarea cu precizie a terminologiei locale referitoare la performarea cântatului, atât cu vocea, cât și instrumental, dar investigau, în bună măsură, și rolurile sociale ale lăutarului în comunitate, implicațiile rituale ale cântatului și își propuneau să înregistreze, de asemenea, aspecte referitoare la meșteșugul confecționării de instrumente muzicale, să consemneze în amănunt descrierea instrumentelor și denumirile locale ale tuturor părților componente ale instrumentelor, precum și trucurile cunoscute în zonă care să le crească performanța.

Chestionarul nu se referă doar la instrumentele muzicale, adică la aparatele construite „pentru a produce sunete muzicale”¹³, ci și la forme de exprimare artistică muzicală, obținute fie prin folosirea

¹¹ *Registrul actelor intrate ale ALR 1927-1938*, ANR, Serviciul Județean Cluj, Fondul 225, Muzeul Limbii Române, nr. de inventar 218, Registrul 19, filele 32, 33.

¹² *Chestionarul VII. Instrumente muzicale*, p. 4.

¹³ Ovidiu Papană, *Studii de organologie. Instrumente tradiționale românești*, vol. II, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, p. 9.

aparaturii fonator, fie prin alte mijloace. Întrebările surprind și legătura intimă dintre muzica instrumentală și dans, ambele implicând folosirea corporalității¹⁴. De asemenea, o parte consistentă a chestionarului investighează aspectele socioculturale pe care le implică deopotrivă instrumentele muzicale și formele de expresie sonoră: cântat, dans, ritual, legende și povestiri.

În continuare vom arăta cum a fost conceput chestionarul, având în vedere că era un chestionar lingvistic, punctând, acolo unde este cazul, valoarea etnografică a materialului colectat. În mare parte, întrebările¹⁵ vizează inventarierea unor termeni privind formele de exprimare artistică muzicală. Exemplificăm, în continuare, câteva astfel de întrebări:

1. *Cum se numește la Dv. melodia cântată din gură?*

22. *Cum se numește cântecul de jale sau de dor?*

105. *Cum se numește cel care cântă din cobză?*

159. *Cum se cheamă unul care cântă bine din tulnic?*

162. *Cum se numește instrumentul în care se suflă când se scot vitele în cireadă?*

Alte întrebări au caracter semasiologic:

102. *Ce e „cobza”?*

108. *Ce este „flașnetul” („caterinca”)?*

118. *Ce este „trișca”?*

131. *Ce este „caraba” și cum e?*

136. *Ce este „drâmbul” (sau „drâmba”)?*

151. *Ce este „cavalul”?*

Parte dintre întrebări urmăresc enumerarea unor termeni, cu scopul de a surprinde caracterul local al unor realități, cum sunt cele care urmează:

28. *Din ce instrumente se cântă la Dv.?*

53. *Cu ce cuvânt se numește fiecare din instrumentiștii unui taraf?*

O altă parte dintre întrebări vizează descrieri etnografice ale unor instrumente:

125. *Numiți și descrieți (sau desenați) părțile cimpoiului.*

126. *Din ce e făcut burduful (foalele) cimpoiului?*

127. *Câte țevi are gâtul cimpoiului și cum se numesc?*

128. *Din ce lemn sunt făcute?*

129. *Câte găuri are tubul în care se suflă?*

¹⁴ André Schaeffner, *Origine des instruments de musique. Introduction ethnologique à l'histoire de la musique instrumentale*, Paris, Payot, 1936, p. 13, 34.

¹⁵ Pentru toate întrebările citate în continuare, vezi *Ibidem*, p. 9-15.

Răspunsurile la aceste întrebări conțin numeroase informații cu caracter etnografic, iar faptul că acest chestionar conține întrebări despre fiecare instrument în parte conferă răspunsurilor obținute prin aplicarea lui o remarcabilă valoare documentară. Aceasta este completată de răspunsurile la întrebările care vizează descrieri etnografice ale meșteșugului de confecționare a instrumentelor muzicale:

149. Din ce lemn se face fluierul? Sunt fluier de os?

157. Cum se face tulnicul?

Întrebările care vizează participarea unui interpret vocal sau instrumental la activități cotidiene sau rituale au generat, la rândul lor, răspunsuri valoroase din punct de vedere etnografic. Unele dintre ele au făcut posibilă și consemnarea repertoriului unor comunități sau a unor lăutari:

15. Ce cântece se cântă în biserică?

23. Înșirați numele tuturor cântecelor de acest fel [lumești, de jale, de dor] cunoscute la Dv. și arătați care e caracteristica fiecăruia dintre ele.

25. Înșirați și descrieți pe scurt toate dansurile (jocurile) obișnuite la Dv.

48. La ce ocazii se cântă din diferite instrumente muzicale?

49. La ce ocazii nu se cântă?

Multiple valențe etnografice ne oferă răspunsurile la întrebarea 88. *Ce legende se povestesc în legătură cu vioara?*¹⁶, iar următoarea întrebare

¹⁶ Redăm în continuare o legendă consemnată ca răspuns la întrebarea 88, de către Hobjilă Gheorghe, învățător, Criștelec, plasa Șimleul Silvaniei, județul Sălaj (astăzi, sat în comuna Măeriște, județul Sălaj):

„În legătură cu vioara, Seles Vasile povestește următoarea legendă:

«A fost odată o femeie văduvă. Ea avea un băiat cu numele Ioan. Bărbatul ei murise încă de pe când copilul sugea la pieptul mamei sale, așa că acesta nu cunoscuse pe tatăl său.

Într-o zi, copilul zise către măicuța lui:

– Mamă, d[umnea]ta te vei mărita, dacă ți-ar veni un om pe plăcere?

– O, nu, dragul mamei! Mi-e de ajuns să te iubesc pe tine și mă simt fericită că tu mă iubești.

– Bine, măicuță, eu te voi iubi mereu.

Nu trecu mult de la această întâmplare, ci iată că băiatul se înfățișă la maică-sa și-i zise:

– Măicuță, m-ai îngrijit până acum. Acum mă simt în stare să-mi cot singur cele necesare vieții. M-am hotărât să plec în lume și, acolo, între străini, să mă găzdădesc.

– Bine, dragul maichii, du-te!

Au trecut ani mulți de la această întâmplare. Copilul colinda lumea, iar maică-sa se mistuia de dorul lui.

deschide universul imaginarului lingvistic, cerând corespondentului să consemneze proverbele și zicătorile cunoscute în sat referitoare la vioară: 89. *Comunicați proverbe și zicători în legătură cu vioara.*

Dacă urmărim întrebările privind instrumentele muzicale și formele de exprimare muzicală în marile anchete lingvistice realizate pe bază de chestionar, vom constata diferențe considerabile în privința modului în care acestea au fost prezente în chestionar. Astfel, ancheta lui B. P. Hasdeu, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*¹⁷, lansată în 1884 pentru a obține material

Într-o zi, pe când băiatul era într-un târg și făcuse afaceri bune, unde mi-l lovi dorul de maică-sa! Se grăbi și-și strânse avuțiile sale de pe la datorași și, într-o bună zi, plecă încărcat cu scumpeturi spre casa părintească. Și într-o zi, spre seară, ajunsese unde-l mâna dorul.

Aoleu! Fraților, uitasem să vă spun că locuința lor era într-o pădure mare, la poala unui munte, unde rar de tot ajungeau călători.

Când băiatul ajunsese la poarta casei părintești, inima i se muie, așa că începu să plângă. După ce-și ostoi inima, bărbatul, că nu mai era demult un copil, bătă în poartă de trei ori: boc! boc! boc! În scurt, maică-sa ieși să-i deschidă.

– D-apoi cum ai ajuns la poarta mea, voinice?

Vezi, că ea nu-și cunoscuse feciorul.

– Apoi de, mătușă! Am plecat azi trei zile la vânătoare și m-am rătăcit în codru ista mare. Fă bunătate și-mi dă sălaş peste noapte!

Mama l-a primit în casă. Da' băiatul se făcuse un om frumos, frumos...

După cină, bătrâna i-a pregătit patul. Până a nu adormi, ea s-a dus și l-a țucat și l-a grăit să vină să se culce la ea în pat. Atunci el, apucând-o de țâțe, le țuca și zise:

– Țucu-vă, țâțe, că mulți ani au trecut de când eu v-am supt.

Maică-sii i se deschise ochii și-și cunoscuse copilul. Zise:

– Dar tu ești, Ioane?

– Da, maică! Da' ți-aduci aminte ce mi-ai spus și acuma la ce mă îndemni.

– Te blastăm, în numele lui Dumnezeu, rosti mama, ca să nu mai vii la casa ta și mut să rămâi, până vei aduce glas de lemn uscat.

Copilul, ce era să facă? A plecat în lume, așa mut cum era, și a rătăcit prin păduri. Odată, aude două lemne scârțâind. Erau două lemne crescute foarte aproape unul de altul, care, frecându-se, scârțâiau. Atunci a înțeles el că se poate face ca lemnul să dea glas. A probat el în fel și chip și a făcut mai apoi cetera așa cum o avem astăzi. A mers la căsuța lor din pădure, unde l-a primit mamă-sa ca pe fiul ei).

Această poveste, domnule, eu am auzit-o de la înaintașul meu, de la care am învățat a zice. Acesta mi-a spus că și el o auzise în copilăria lui, de la înaintașul său.” (Chestionarul VII/4/88).

Într-o paranteză în continuarea legendei, corespondentul Gheorghe Hobjilă face următoarea precizare: „Această legendă s-a publicat sub numele subsemnatului în revista «Școala Noastră» din Zalău, la pag[ina] 20, anul 1936, ianuarie”.

¹⁷ B. P. Hasdeu, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, București, Edițiunea Academiei Române, Tipografia Academiei Române, (Laboratorii români), 1884.

dialectal care să constituie sursă lexicografică pentru dicționarul său, *Etymologicum Magnum Romaniae*, conținea 206 întrebări, dintre care două¹⁸, cu caracter general, acoperă întreaga această arie tematică¹⁹. Acestea sunt:

129. *Cum se numesc deosebitele feluri de cântece ce le cântă poporul acolo?*

132. *Cum se numesc pe acolo deosebitele instrumente de muzică, cu părțile fiecăruia?*

Pentru comparație cantitativă, *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* al Muzeului Limbii Române conținea 168 de întrebări, ancheta investigând subiectul foarte amănunțit.

Materialul vast, constând în 19 volume²⁰ păstrate la Biblioteca Academiei Române, cules cu ocazia anchetei lingvistice a lui Hasdeu oferă informații bogate despre instrumentele muzicale, dar acestea au fost foarte puțin valorificate de către cercetările de organologie românească până în prezent. În urmă cu mai bine de jumătate de secol, Ion Mușlea arăta cât de utile pot fi răspunsurile la Chestionarul lui Hasdeu pentru aceste cercetări²¹. Atenția cercetătorilor organologi nu s-a îndreptat nici la mai bine de jumătate de secol după acel moment spre această sursă de documentare. Deși nu beneficiem de o ediție electronică a manuscriselor, în care materialul inedit să fie adnotat tematic, iar instrumentul de cercetare realizat de Ion Mușlea și Ovidiu

¹⁸ B. P. Hasdeu, *Prefață*, în B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, Tomul I, București, Stabilimentul grafic Socec & Teclu, 1887, p. XV.

¹⁹ De asemenea, alte două întrebări abordează subiecte care au tangență cu tema acestui chestionar, o întrebare privind meșteșugurile tradiționale: 107. *Cum se numesc deosebitele meșteșuguri sau meserii cunoscute pe la țară?* (*Ibidem*, p. XIV) și o alta privind dansurile: 131. *Ce fel de danțuri, cu cuvinte privitoare la ele, cunoaște poporul pe acolo?* (*Ibidem*, p. XV).

²⁰ Ion Talos, „Cuvânt înainte. Culegeri de folclor cu ajutorul corespondenților în Europa. Stadiul valorificării lor”, în Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarele B. P. Hasdeu*. Ediția a doua revăzută și întregită de I. I. Mușlea, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 9.

²¹ În recenzia pe care a scris-o la volumul lui Tiberiu Alexandru (*Instrumentele muzicale ale poporului român*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956), Ion Mușlea recomandă folosirea materialelor provenite din răspunsurile la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu, oferind și câteva exemple despre impreciziile care ar fi putut fi evitate dacă s-ar fi consultat acest fond documentar (Ion Mușlea, *Tiberiu Alexandru: Instrumentele muzicale ale poporului român*, în „Revista de Folclor”, II, 1957, nr. 1-2, p. 255-258).

Bârlea pe baza răspunsurilor la ancheta lui B. P. Hasdeu, *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarele B. P. Hasdeu*, din 1970²² și care a apărut în 2010²³ într-o nouă ediție, nu au fost concepute astfel încât să extragă material privitor la această temă, considerăm că nu este justificată ignorarea acestui fond documentar, întrucât informația despre instrumentele muzicale poate fi accesată pe baza chestionarului, fiind aferentă răspunsului la întrebarea 132²⁴.

O altă mare anchetă lingvistică instituțională, realizată la Muzeul Limbii Române, și care s-a derulat, în parte, paralel cu cea indirectă din care făcea parte *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* a fost cea concepută pentru proiectul interbelic al *Atlasului lingvistic român*. Realizată cu două chestionare complementare, ancheta conține câteva chestiuni pe tema instrumentelor muzicale și a formelor de expresie muzicală. Astfel, *Chestionarul Atlasului lingvistic român I* dedică acestei teme chestiunile 1456-1477²⁵ și 2003-2018²⁶. Sunt vizate instrumentele muzicale *vioară, buciium, cimpoi, gurdună* și *cobză*, iar celelalte chestiuni vizează forme de expresie muzicală și dansul. Chestionarul dezvoltat, *Chestionarul Atlasului lingvistic român II*, vizează verbul *a cânta* (2087²⁷) și paradigmele sale la diferite timpuri și moduri gramaticale (4509-4528²⁸), substantivul *cântător* (4529²⁹), dar conține și chestiuni privind câteva instrumente muzicale (*drâmbă, corn, tulnic, cimpoi, caval*,

²² Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului: din răspunsurile la Chestionarele B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970.

²³ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarele B. P. Hasdeu*. Cu un cuvânt înainte de Ion Taloș. Ediția a doua revăzută și întregită de I. I. Mușlea. București, Editura Academiei Române, 2010.

²⁴ B. P. Hasdeu, *Prefață*, în B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ed. cit., p. XV.

²⁵ *Chestionarul Atlasului lingvistic român*, I, elaborat în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Sever Pop și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1989, p. 56-57.

²⁶ *Ibidem*, p. 74.

²⁷ *Chestionarul Atlasului lingvistic român II*. Elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Emil Petrovici și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988, p. 9.

²⁸ *Ibidem*, p. 150-152.

²⁹ *Ibidem*, p. 152.

cobză, violină, acordeon) și chestiuni dedicate unor forme de expresie muzicală (4319-4336³⁰). Cercetările din domeniul etnografiei și cele de organologie pot apela la acest fond documentar, în parte publicat, în parte inedit, mai ales pentru clarificări terminologice.

În proiectul *Noului atlas lingvistic român*³¹, un proiect de geografie lingvistică realizat în a doua jumătate a secolului trecut, tematica instrumentelor muzicale nu a fost atinsă.

O altă anchetă instituțională interbelică derulată la Cluj a fost cea condusă de Ion Mușlea, la Arhiva de Folclor a Academiei Române. Chestionarele acestei anchete ating tematica instrumentelor muzicale așa după cum vom arăta în continuare. În *Chestionarul II. Obiceiuri de vară*, o întrebare din prima parte, *Călușarii*, se referă la instrumentele muzicale folosite de ceata de călușari, dacă obiceiul există în sat: 12. *Ce instrumente muzicale folosesc lăutarii lor?*³², iar o altă întrebare vizează cântecele și jocurile care se practică la seceriș³³. *Chestionarul VI. Nașterea, botezul și copilăria (Obiceiuri și credințe)*, conține, în partea a IV-a, o întrebare despre cântecele de leagăn: 2. *Ce cântece de leagăn se cunosc? Ce cântece cântă mamele pentru a-și îmbrăca, adormi și pieptăna copilul?*³⁴ *Chestionarul XI. Nunta (Obiceiuri și credințe)* conține următoarele două întrebări despre cântat și cântece, în partea a III-a, *Cununia și nunta*: 9. *Cum gătesc druștele pe mireasă și ce i se cântă?* 10. *De cine și cum este bărbierit mirele și ce i se cântă?*³⁵ De asemenea, chestionarul despre șezătoare, un chestionar nenumerotat, conține la final o întrebare care face referire la atmosfera șezătorii, vizând și repertoriul de cântece care se performează cu această ocazie: 8. *Care e mersul obișnuit al unei șezători: ce se lucrează, ce se mănâncă și se bea, cam ce se cântă și cum se petrece (jocuri, dansuri etc.)*³⁶.

³⁰ *Ibidem*, p. 140-141.

³¹ Vezi *Chestionarul Noului atlas lingvistic român*, întocmit sub conducerea lui Emil Petrovici și a lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Petre Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, în „Fonetica și Dialectologie”, nr. V, 1963, București, Editura Academiei R.P.R., p. 159-271.

³² Ion Mușlea, *Arhiva de Folclor a Academiei Române. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948*. Ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Prefață de Ion Cuceu. Cluj, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2005, p. 287.

³³ *Ibidem*, p. 288, 290.

³⁴ *Ibidem*, p. 308.

³⁵ *Ibidem*, p. 328.

³⁶ *Ibidem*, p. 355.

Dacă până aici am avut în vedere instrumente de cercetare instituțională, în continuare vom arăta printr-un exemplu că pentru cercetarea instrumentelor muzicale au existat și chestionare concepute de către cercetători din domeniul muzicologiei. Astfel, în 1980, Tiberiu Alexandru publică drept *Adaos* la un studiu ce reia o mai veche comunicare științifică pe care o susținuse la Sinaia în 1959, un *Chestionar destinat culegerii de informații asupra instrumentelor muzicale ale poporului român*, chestionar ce fusese realizat împreună cu Gottfried Habenicht și publicat de Dumitru Jompan³⁷. Chestionarul mizează pe obținerea unor informații cât mai detaliate referitoare la descrierea instrumentelor muzicale și la folosirea lor în performarea unui cântec și/sau în timpul unor ritualuri.

Întrucât prin studiul de față ne propunem, în principal, introducerea în circuitul științific a materialului provenit din răspunsurile la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* al Muzeului Limbii Române, în continuare vom reda lista corespondenților care au răspuns la acest chestionar, în ordinea în care manuscrisele au fost înregistrate în *Registrul actelor intrate ale ALR 1927-1938*³⁸. Alături de numele corespondentului, va fi precizată ocupația acestuia și informațiile despre localitate, așa cum apar în *Foaia personală* sau, când aceasta lipsește, cum sunt consemnate de către corespondent pe caietul de răspuns. Atunci când există diferențe privind împărțirea administrativ-teritorială, am operat actualizările, precizând în notă noile informații.

1. Dr. Gh. F. Ciușanu, profesor, Făurești, Vâlcea³⁹.
2. Gheorghe Cosma, elev, Vad, plasa Șercaia, județul Făgăraș⁴⁰.
3. Fanea Victor, elev, Trip, plasa Oaș, județul Satu-Mare⁴¹.
4. Hobjilă Gheorghe, învățător, Criștelec, plasa Șimleul Silvaniei, județul Sălaj⁴².
5. Nicolae L. Constantin, elev de liceu, Urlați, plasa Cricov, județul Prahova.

³⁷ *Apud*, Tiberiu Alexandru, *Folclorică, organologie, muzicologie*. Studii, București, Editura Muzicală, 1980, p. 122-129.

³⁸ Pentru informațiile bibliografice despre *Registrul actelor intrate ale ALR 1927-1938*, vezi nota 11.

³⁹ Răspunsul nu este însoțit de *Foaie personală*, iar pe copertă apare adresa de corespondență a profesorului Gh. F. Ciușanu (București, II, Str. Caraiman, [nr.] 26). În manuscris este însă precizată localitatea Făurești, Vâlcea, aceeași din care Gh. F. Ciușanu a trimis răspunsuri și la chestionare anterioare.

⁴⁰ Astăzi Vad este sat în comuna Șercaia, județul Brașov.

⁴¹ Astăzi Trip este sat în comuna Bixad, județul Satu-Mare.

⁴² Astăzi Criștelec este sat în comuna Măeriște, județul Sălaj.

6. Nistor Olariu, director școlar, Valea Cosminului, plasa Cosminului, județul Cernăuți⁴³.

7. Teodor Utan, învățător, Vad, plasa Șugatag, județul Maramureș⁴⁴.

8. Ioan Ciungu, elev (clasa a VI-a, Liceul Sfântul Vasile cel Mare, Blaj), Scoreiu, plasa Arpașul de Jos, județul Făgăraș⁴⁵.

9. Dr. Victor Corbul, medic, colonel în retragere, Zagra, plasa Mocod, județul Năsăud⁴⁶.

10. Maria Chiș, învățătoare, Săliște de Sus, plasa Iza, județul Maramureș.

11. Liviu Morariu, elev (clasa a VI-a, Liceul Sfântul Vasile cel Mare, Blaj), Herepea, plasa Iernut, județul Târnava Mică⁴⁷.

12. Iuliu F. Zehan, elev, Fărău, plasa Ocele Mureșului, județul Alba⁴⁸.

13. Pavel Zămora, învățător, Loman-Tonea, plasa Sebeș, județul Alba⁴⁹.

14. Mugurel Coșiocariu, elev (clasa a VII-a, Liceul Sfântul Vasile cel Mare, Blaj), Corbu, plasa Toplița, județul Mureș⁵⁰.

15. Alexandru Vlad, preot, Mag, plasa Săliște, județul Sibiu⁵¹.

16. Ioan Donisă, învățător, Costișa, plasa Bistrița, județul Neamț⁵².

17. Constantin Rădoescu, profesor secundar, Bâlta, plasa Brădiceni, județul Gorj⁵³.

18. Ioan Corneliu Popa, elev, clasa a VIII-a de liceu, Făgăraș, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁵⁴.

19. Ioan S. Pavelea, învățător, director, pensionar, Runcul Salvei, plasa Năsăud, județul Năsăud⁵⁵.

⁴³ Valea Cosminului făcea parte în momentul anchetei lingvistice din județul interbelic Cernăuți, astăzi Valea Cosminului este comună în raionul Adâncata, regiunea Cernăuți, Ucraina.

⁴⁴ Astăzi Vad este sat în comuna Copalnic-Mănăstur, județul Maramureș.

⁴⁵ Astăzi Scoreiu este sat în comuna Porumbacul de Jos, județul Sibiu.

⁴⁶ Astăzi Zagra este comună în județul Bistrița-Năsăud.

⁴⁷ Astăzi Herepea este sat în comuna Adămuș, județul Mureș.

⁴⁸ Astăzi Fărău este comună în județul Alba.

⁴⁹ Astăzi Loman și Tonea sunt sate în comuna Săsciori, județul Alba.

⁵⁰ Astăzi Corbu este comună în județul Harghita.

⁵¹ Astăzi Mag intră în componența orașului Săliște, județul Sibiu.

⁵² Astăzi Costișa este comună în județul Maramureș.

⁵³ Astăzi Bâlta este sat în componența comunei Runcu, județul Gorj.

⁵⁴ Astăzi Făgăraș este oraș în județul Brașov.

⁵⁵ Astăzi Runcul Salvei este comună în județul Bistrița-Năsăud.

20. Vancea Nicolae, învățător, Borșa, plasa Vișeu, județul Maramureș⁵⁶.

21. Dimitrie Mitric Bruja, învățător, director de școală, Câmpu-Lung Moldovenesc, plasa Câmpu-Lung-Bucovina, județul Câmpu-Lung⁵⁷.

22. Morariu Ioan, elev de liceu, Cașva, plasa Gurghiu, județul Mureș⁵⁸.

23. Trandafir, C. Victor, elev la Liceul Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, Tecuci, plasa Ivești, județul Tecuci⁵⁹.

24. Ioan Coman, elev, Grindeni, județul Turda⁶⁰.

25. Luca Mancu, elev, clasa a V-a, liceu, Cociu, plasa Beclean, județul Someș⁶¹.

26. Alexandru Husar, elev în clasa a V-a liceală, Ilva Mică, plasa Rodna, județul Năsăud⁶².

27. Vasile Avram, elev, clasa a VII-a liceu, Chiuza, plasa Beclean, județul Someș⁶³.

28. Dumitru Bodi, elev, clasa a VII-a Liceul Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, Rebrîșoara, plasa Năsăud, județul Năsăud⁶⁴.

29. Emil Roșală, profesor, Cuciulata, plasa Rupea, județul Târnava Mare⁶⁵.

30. Irodion Boeriu, elev, clasa a VIII-a, Liceul „Radu Negru” din Făgăraș, Vad, plasa Șercaia, județul Făgăraș⁶⁶.

31. Victor Ivan, elev, clasa a VIII-a, Liceul „Radu Negru” din Făgăraș, Voivodenii Mari, plasa Făgăraș⁶⁷, județul Făgăraș⁶⁸.

32. Severean Stelea, elev, clasa a VII-a, Voivodenii Mici, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁶⁹.

⁵⁶ Astăzi Borșa este oraș în județul Maramureș.

⁵⁷ Astăzi orașul Câmpulung Moldovenesc, județul Suceava.

⁵⁸ Astăzi Cașva este sat în comuna Gurghiu, județul Mureș.

⁵⁹ Astăzi Tecuci este oraș în județul Galați.

⁶⁰ Astăzi Grindeni este sat în comuna Chețani, județul Mureș.

⁶¹ Astăzi Cociu este sat în comuna Șintereag, județul Bistrița-Năsăud.

⁶² Astăzi Ilva Mică este comună în județul Bistrița-Năsăud.

⁶³ Astăzi Chiuza este comună în județul Bistrița-Năsăud.

⁶⁴ Astăzi Rebrîșoara este comună în județul Bistrița-Năsăud.

⁶⁵ Astăzi Cuciulata este sat în comuna Hoghiz, județul Brașov.

⁶⁶ Astăzi Vad este sat în comuna Șercaia, județul Brașov.

⁶⁷ Pe *Foaia personală* este menționată plasa Cincu Mare.

⁶⁸ Astăzi satul Voivodeni, în comuna Voila, județul Brașov.

⁶⁹ Idem.

33. Gheorghe Petrașcu, elev, Iași, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁷⁰.
34. Gheorghe Drugociu, elev, Hurez, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁷¹.
35. Gheorghe Vasu, elev, Arpașul de Jos, plasa Arpașul de Jos, județul Făgăraș⁷².
36. Nicolae Comaniciu, elev, clasa a VIII-a la Liceul „Radu Negru” din Făgăraș, Sâmbăta de Sus, plasa Cincul Mare, județul Făgăraș⁷³.
37. Valer Literat, profesor de liceu, Luța, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁷⁴.
38. Gheorghe Milea, elev, Ileni, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁷⁵.
39. Ioan Stroia, student, Dejani, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁷⁶.
40. Mândrea Nicolae, elev, Sâmbăta de Jos, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁷⁷.
41. Borzea Alexandru, elev, Liceul „Radu Negru” din Făgăraș, Corbi, plasa Arpașul de Jos, județul Făgăraș⁷⁸.
42. Pârveu Gheorghe, elev, Veneția de Jos, plasa Șercaia, județul Făgăraș⁷⁹.
43. Vasile Popa, elev, Mărgineni, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁸⁰.
44. Șerban Gh. Gheorghe, profesor, Beclean, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁸¹.
45. Ioan Grecu, elev clasa a VI-a, Liceul „Radu Negru” din Făgăraș, Copăcel, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁸².
46. Oancea Matei, elev, clasa a VI-a, Liceul „Radu Negru” din Făgăraș, Mândra, plasa Șercaia, județul Făgăraș⁸³.

⁷⁰ Astăzi Iași este sat în comuna Recea, județul Brașov.

⁷¹ Astăzi Hurez este sat în comuna Beclean, județul Brașov.

⁷² Astăzi, județul Sibiu.

⁷³ Astăzi, județul Brașov.

⁷⁴ Astăzi Luța este sat în comuna Beclean, județul Brașov.

⁷⁵ Astăzi Ileni este sat în comuna Mândra, județul Brașov.

⁷⁶ Astăzi Dejani este sat în comuna Recea, județul Brașov.

⁷⁷ Astăzi Sâmbăta de Jos este sat în comuna Voila, județul Brașov.

⁷⁸ Astăzi Corbi este sat în comuna Ucea, județul Brașov.

⁷⁹ Astăzi Veneția de Jos este sat în comuna Părău, județul Brașov.

⁸⁰ Astăzi Mărgineni este sat în comuna Hârseni, județul Brașov.

⁸¹ Astăzi, județul Brașov.

⁸² Astăzi Copăcel este sat în comuna Hârseni, județul Brașov.

⁸³ Astăzi, județul Brașov.

47. Dionisie D. Bucur, elev, clasa a VIII-a, Crihalma, plasa Rupea, județul Târnava Mare⁸⁴.

48. Valer Literat, profesor de liceu, Făgăraș, plasa Făgăraș, județul Făgăraș⁸⁵.

49. Vasile Popa, învățător pensionar, preot, Stejar, plasa Radna, județul Arad⁸⁶.

Materialul documentar din fondul de răspunsuri la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* intră de acum în circuitul cercetării științifice și așteaptă să fie valorificat deopotrivă de către lingviști, îndeplinind obiectivul pentru care a fost lansată ancheta ce a făcut posibilă această culegere de date, dar și de către specialiștii etnografi, antropologi, muzicologi și mai ales de către cei din domeniul organologiei, ale căror cercetări pot fi în mod fericit completate de informațiile consemnate de corespondenții la ancheta interbelică desfășurată de Muzeul Limbii Române. Este cunoscut faptul că studiul asupra instrumentelor muzicale folosește date din surse diverse⁸⁷, de la cronici la scrieri bisericești, de la însemnări ale unor călători străini la iconografie, însă cercetările din spațiul românesc fac foarte rar referire la materialul prețios cules prin ancheta lingvistică indirectă a lui Hasdeu, căruia i se adaugă, de acum înainte, materialul obținut în perioada interbelică prin ancheta condusă de Sextil Pușcariu. Materialele provenind din astfel de cercetări ne pot oferi informații despre aria de răspândire a unor instrumente muzicale în perioada la care se referă, însă studiile de organologie au ignorat prea mult aceste surse. De asemenea, subliniem că cele 49 de manuscrise constituind răspunsurile la *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* al Muzeului Limbii Române conțin, de asemenea, date etnografice privitoare la meșteșugul confecționării instrumentelor muzicale, în strânsă legătură cu materialele din care erau ele realizate⁸⁸, dar și informații despre rolul instrumentelor muzicale și a formelor de expresie muzicală în cadrul relațiilor sociale sau a unor ritualuri.

⁸⁴ Astăzi Crihalma este sat în comuna Comăna, județul Brașov.

⁸⁵ Astăzi, județul Brașov.

⁸⁶ Astăzi Stejar este sat în comuna Vărădia de Mureș, județul Arad.

⁸⁷ Iosif Herțea, *De la unealtă la instrumentul muzical. Câteva însemnări despre instrumentele muzicale populare și despre folclorul românesc*, București, Editura Etnologică, 2015, p. 7-8.

⁸⁸ Cf. *Ibidem*, p. 44-46.